

BOQONNAA SAGAL

AADAA QUSANNA

Kaayyoolee Boqonnichaa

Boqonnaa kana barattee yeroo xumurtu:

- Barbaachisummaa aadaa qusannaa gabbisuu hubatta.
- Karooraa fi akka humna ofiitiin qajeelfamuun faayidaa qabeessa ta'uu isaa hubatta.

9.1 Qusannaa

9.1.1 Barbaachisummaa Aadaa Qusannaa

Gabbisuu

a. Aadaan qusannaa

barbaachisaadha yoo jedhamu maal jechuu isinitti fakkaata?

b. Aadaan qusannaa namoota

dhuunfaa gabbachuun ofii isaanii irra dabree bu'aan inni biyyaaf qabu tarreessaa.

Kan Ijoollaan Bukeessite Irbaataaf

Yoo Ga'u

Yeroo ijoollummaa koo yommuun yaa-du, yeroo hundumaa sammuu koo keessaa kan hin banne yaadannoo tokkotu jira. Namoonni ollaa keenyaa yeroo hundaa kan hawwan, qopha-a'anii hawwiin kan eegan qophii waggaa tokkotu ture.

Namoonni ollaa keenyaa walga'uun ayyaana Abidaarii kabaju ture. Kadhaan kan jiraattu Aayyoo (Likkeen osoo hin hafin ayyaana kanaaf lukkuu tokko,

daabboo tokkoo fi araqqee qaruuraa tokko dhiyeessu ture. Hojii oolmaatiin kan jiraatan Obbo Balaachoon osoo hin hafin ayyaana Abidaarii tumaaleessi isaan dhiyeessaa turan biftii fi gud-dinni isaa hin dagatamu.

Guyyaa kabaja ayyaana Abidaarii keenyaa nyaachuun, dhuguun, muchaa'uun, yoomiyyuu caalaa guyyaa quuf-aa turte. Dhuma qophii sanaa irratti tokkoon tokkoon hirmaataa fi afeer-amaa waggaa dhufutti maal qophe-essuu akka danda'u ni wareega ykn waadaa seena. Yommuu yeroon ga'utti nyaata oolmaa isaanii irraa hir'isanii, dhabanis liqeffatanii waan wareegan sanas baasii gochuun nyaataa fi dhu-gaatii guyyaa tokkoof dhangaa qoph-eessu.

Yeroo tokko barattoonni qaxaleen ganda sanaa lama yaada tokko maddisiisan. Barattuun Burtukaan jedhamtu yaada akkas jedhu dhiyeessite: "Anaa fi Yoonas, maallaqa walitti qabdan keessaa muraasa nuuf kennitanii barattoota ollaa keenyaa qaxalee ta'aniif fuuldura keessanitti badhaasuu dhaaf yaadneerra," jette. Aayyoo Likkeen yommuu kana dhaga'an, "Maallaqni as

jiru wareega. Maallaqa Abidaarii waan ta'eef itti hin bu'amu. Abidaarittiin ni dheekkamti," jedhan. Namoonni hedduun Aayyoo Likkee hordofan yaada kennan. Yeroo kana Aadde Asteer, "Yaada isaatti gammadeera. Yoo ta'uu baate yaada keessan har'aaf maallaqa nan kenna. Gara fuula dura-atti garuu waliin mari'annee itti yaad-uu qabna," jechuun dubbatan. Guyy-attiin sun kan eebbifamte turte.

Waggaa itti aanutti lakkoofsi ijoollee badhaafamuu qabanii ni dabale. Ollanis gocha akka kanaatiif hamma dandeettii isaanii ramaduun qusatani kuufachuu eegalan. Carraa kanaan Ob-bo Hayiluu fi Aadde Asteer yaadicha gabbisuun dhiyeessan. Badhaasicha irratti dabalataan manguddoota gargaarsa hin qabne kan akka Aayyoo Likkee qophagaleessa ollaa isaa-nii dhukkubsatee siree irra ooluuf maallaqni dawaa itti bitatu kennameef. Bu'aan walgargaarsaa baldhinaan ni cime. Baasii akkasiitiif tokkoon tokkoon namoota ollaa sanaa hamma dandeettii isaanii ji'a lama lamaan akka buusan waliigalan. Aadde Asteer maallaqa qabduu, barattoonni lamaan immoo barreessaa fi odiitara ta'uun akka tajaajilaniif filataman.

Maallaqni haala kanaan walitti qabame waggaa shanaffaa isaatti maallaqa guddaa waan ta'eef, kaayyoo cimaaf ooluu itti fufe. Walitti qabamni sun har'a afoosha, tajaajila liqii kan kennu ta'e.

Gilgaala 1

Bu'uura dubbisa armaan oliitiin gaaffilee kanneen deebisaa.

1. Gocha armaan olii kan fakkaatu naannoo keessan yoo jiraate barreeffamaan hiriyoota daree keessaniif dhiyeessaa.
2. Haalli walfakkaatu yoo hin jiraanne naannoo jiraattanitti rakkoo fi dhimma waliinii barb-aaduun furmaata isaa dabalatee dareef dhiyeessaa.

Tokkoon tokkoon namaa guyyaattis ta'ee yeroo murtaa'aatti galii argatu ittiin jiraachuu irra dabree maallaqa jireenya isaa gara fuula duraaf ta'u kuufachuu qaba. Kana raawwachuudhan fedhii guyyaa guyyaa guuttachuu irrayyuu dirqama lammummaa irraa eegamu akka ba'u isa dandeessisa. Fakkeenyaaf gibira kanfalu eeruun ni danda'ama. Manneen hojii mootummaa kan hojjetamu, dhaabbileen fayyaa kan ijaaramu, manneen barnootaa kan babaldhisu buusii ummata irraa sassaabamuuni. Kanneen keessaa gib-irri sassaabamu bakka olaanaa qaba. Hojjettoonni mootummaa, daldaaltoonni, hanga humna isaanii gibira kanfalu. Qonnaan bultoonni, namoonni daldala xixiqqoon jiraatan gibira kanfalu. Gibira yeroo isaa eeganii kanfaluun yoo dadhabame kuufamuun kanfaluuf dadhabsiisaa (rakkisaa) ta'a. Kanaafuu, namoonni hunduu qophaa'anii waan irraa eegamu kanfaluuf aadaa qusannaa gabbifachuu qabu.

Qusannoon faayidaa adda addaa qaba. Kanneen keessaas of danda'uuf, namni tokko of danda'eera ykn dandeesseetti kan jedhamu jireenya dhuunfaas ta'ee kan hawaasaa keessatti wantoota barbaachisan harka namoota biroo osoo hin ilaalin guuttachuu yoo danda'u ykn dandeessuudha. Keessumattuu qusannaa waliin kan walqabatu of danda'uu haalli ibsu baasii barbaachisaa ta'e dhiphina malee guutuu, maatii rakkoof osoo hin saaxilin jireenya gaggeessuun yoo danda'ameedha. Maatiin of danda'e barumsaaf, nyaataa fi uffataaf akkasumas baasii yaalaaf barbaachisu humna isaatiin haguuguu danda'a. Miseensonni maatii rakkoowwan dinagdee fi hawaasummaa adda addaatiif hin saaxilaman.

Akkuma olitti ilaalame, of danda'uun bifa adda addaatiin ibsama. Barumsaan, nyaataan, walumaagala fedhiwwan bu'uura jireenyaa guuttachuu dandeessisa. Garuu kanaaf furtoon dinagdeen of danda'uudha. Sadarkaa biyyaattis dinagdeen of danda'uun ummanni beelaa fi dhukkuba irraa bilisa ta'e akka jiraatu taasisa. Haalli kun har'a biyyoota guddatanii fi biyyoota hin guddanne gidduu kan jiru sadarkaa jireenyaa walmadaalchisuun hubachuun ni danda'ama. Ummattoonni biyyoota guddatan keessa jiraatan guutummaa guutuutti ittifayyadamoo tajaajilawwan barumsaa, yaalaa fi bu'uuraa birooti. Ummattoonni biyyoota akka Itoophiyaa guddataa

jiran immoo dinagdeen waan hin guddanneef rakkoolee hedduu of keessaa qabu. Of danda'uu biyya tokkoo kan mirkaneessan kuufamni midhaan dilbii jiraachuu fi eegumsi qabeenya uumamaa murteessaadha.

Kuufama midhaan qusatamee jechuun oomisha wagga waggaattii argamu irraa dhiyaana yeroo irraa hambisuun gombisaa fi magaazena mootummaa keessa bu'aa gara fuula duraaf akka ta'uuf kaa'uu jechuudha. Ibsa biraatiin qusachuu jechuudha.

Gilgala 2

Yaadota falmii gaditti dhiyaate ka'umsa godhachuun gareen ta'uun mari'adhaa.

1. Guddina qusannaatiif kan gumaacha qabu aadaadha.
2. Guddina aadaatiif gumaacha kan taasisu qusannaadha.

9.1.2 Aadaan Qusannaa Gabbachuun Faayidaa Inni Misooma Biyyaaf Qabu

- **Aadaan qusannaa gabbachuun misooma biyyaaf akkamitti faayidaa akka qabaatu ibsaa.**

Misoomaaf Ga'ee Lammummaa

Aadde Zannabewarqi Alamaayyoo biyyoota Awurooppaa garaagaraa barumsaa fi hojiin waggoota 27f erga jiraatanii booda bara 1990tti gara biyyaatti yommuu deebi'an, hojii guddaaf of qopheessanii turan. Qabeenya hojjetanii horatan qabataniin dhufuun naannawa Walisootti buufata fayyaa beeladootaa dhaaban. Buufanni fayyaa kun dhaab-

bachuun Walisoo fi qonnaan bultoota naannawa sanaaf faayidaa gud-daa kenna jira.

(Madda: Gaazeexaa *Addis Zemen*
“Yeseetoochi Ambaa” Guraandhala 1992)

Gilgaala 3

Bu’uura dubbisa oliitiin gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Kan akka Aadde Zannabewaqi Alamaayyoo qusannaan hojii misoomaa kan hojjetan gumaacha nama tokkoo hiriyoota keessan dareef dhiyeessaa.
2. Namni tokko aadaa qusannaa gab-bifachuun ofii, maatii isaa fi naannoof bu’aa inni qabu ibsaa.

Aadaa qusannaa gabbisuun badhaadhummaa dhuunfaa qofa kan fayyadamiti. Namoonni aadaa qusannaa gabbataa qaban guddina biyyaaf gumaacha godha. Kallattii hojii uumuun hojiiwwan misoomaa babaldhisuun hiriiruu danda’u.

Gilgaala 4

Gaaffilee kanneen irratti mari’adhaa.

1. Aadaan qusannaa akkamitti guddachuu danda’a?
2. Aadaa qusannaa gabbisuun akkamitti misooma biyyaa ariifachiisa?

9.1.3 Qisaasummaa fi Barsiifattoota Boodatti Hafoo

- **Qisaasummaa fi barsiifata boodatti hafaan maal akka ta’an gareen irratti mari’adhaa.**

Barsiifata boodatti hafaan kan jedhamu tooftaa fi yaada jireenya ammayyaa waliin adeemuuf, yaadawwan haaraa fi argannoowwan saayinsaawaa fudhachuuf gufuu kan ta’u hafte amantiiwwanii fi hojmaatotaati.

Barsiifattoota Boodatti Hafoo, Qisaasummaa fi Hiyyummaa Fidan Balleessuu

Qisaasummaa jechuun qabeenya akakuu fi callaan qabnu karoora malee balleessuu jechuudha. Kun immoo faallaa qusannaati. Qisaasummaaf kan geessisan kallattiin barsiifata boodatti hafaan hedduudha. Qisaasummaa fi hiyyummaaf kan geessisan barsiifata boodatti hafaan kan jedhaman keessaa cidha baay’isuu, yeroo qisaasessuu, qabeenya uumamaa naannootti haalaan fayyadamuu dhii-suu, hangafummaan kan eeramanii-dha.

Qisaasummaaf kan geessisan barsiifanni boodatti hafaan waa’ee fuula duraa yaaduu irra kan guyyaa guyyaa qofaa ilaaluun karoora dhabeessa badiisa qabeenyaaf kakaasuudha. Qisaasummaan dursi kan kennamuu fi kan hin kennamneef barbaachisaa kan ta’ee fi barbaachisaa kan hin taane adda baasuu dadhabuudha. Qisaasummaan ittifayyadama yeroo tokkoof baasii humnaa ol baasuu dha. Walumaagalatti, har’aaf ykn gara fuuladuraaf jedhamee qabeenya taa’uu fi qusatamuu malu karooraan ala bu’aa har’aa qofaaf oolchuudha.

Sadarkaa nama dhuunfaatti qisaas-ummaaf kan geessisan jalqaba irratti ofii naamusa qabaachuu dhabuudha. Kunis araada gadheen qabamuun ibsamuu danda'a.

Qisaasummaan namaa jireenya hawaasummaa keessatti kallattiinis ta'ee alkallattiin dhiibbaa inni qabu olaanaadha. Nageenya namoota biroo diiga. Yoo rakkatanis gargaarsaa fi deggarsa biroo barbaadu. Maatii irratti dhiibbaa geessisu. Naamusni hojii isaanii cimaa waan hin taaneef amaloonni isaanii kun oomishtummaa irratti dhiibbaa qaba. Fakkeenyaaf konkolaataa hojjettoota deddeebisu tokko namni konkolaachisu kan yeroo hin kabajne yoo ta'e, ittigaafatamummaa hojjettoota mana hojichaa dhimma hojiif bakkaa bakkatti deddeebisu waan hin baaneef, hojiin yeroon akka hin hojjetamneef gufuu ta'a. Ofii isaas taanaan jireenya hawaasummaa keessatti kabaja dhaba.

Hojii Garee

Naannoo keessanitti hojmaattota boodatti hafoo hiyyummaaf geessisuu danda'an qo'achuudhaan daree keessatti irratti mari'adhaa.

9.2 Karooraa fi Akka Humna Ofiin Buluu

Weellisaa beekamaan Muhaammad Ahimad hojii muuziqaa tokko irratti, "Humna ofii beekanii jiraachuun gaariidha. Dandeettii guddaadha," buufattoonni jedhan jiru.

Walaloon kun ergaa akkamii akka dabarsu ibsaa.

«Liqeessaa yookiin Liqeeffataan Du'a»

Fiqirteen mana hojii hojjettu keessatti of qaqqabuun beekanti. Barreessituu kutaa tokkoo taatee osoo jirtuu miindaa argattu waliin sadarkaa walhin simanneen of miidhagsiti. Yeroo hundaa faashinoota haaraa, haaraa hordofti. Namoonni mana hojichaa kana ilaalan madda galii guddaa akka qabdutti shakku. Iccitiin isaa garuu kan biraadha. Fiqirtee irra liqii namoota hedduutu jira. Uffannii fi meeshaan ishee tokko tokko liqiin kan fuudhaman ykn liqiin kan bitamaniidha.

Akililuun nama biroo konkolaachisaa mana hojichaati. Ganama hojiif kutaa qajeelchaatii yoo barbaadamu hin argamu. Torbee miindaas ta'ee guyyota hin eegamne biroos hojii irraa

dhabamuun beekamaadha. Naannoo biirootti kan argamu wayita miindaan ji'aa kanfalamuu fi yeroo miindaan liqii kennamuudha. Namoota inni dhokatu hedduudha. Sababni isaas "Miindaa yommuun fudhadhu nan kanfalaaf" jechuudhaan namoota irraa liqeeffate, nan deebisa guyyaa jedhutti yoo jalaa badu barbaachisuu jalqabu. Fiqirtee irraa adda kan ta'u uffannaa fi of miidhagsuu irra dhugaatiitiin jireenya isaa kan geggeessuudha.

Ittigaafatamtuu kutaa maallaqaa, Alamiituu qofatu iccitiin lamaan isaanii beeka. Maaliif araada liqii kana kees-

saa akka hin baane yommuu gaafattu, "Liqeessaa ykn liqeffataatu du'a" deebii jedhu deebisuuf. Liqichi osoo hin kanfalamin hafa jechuu isaaniiti. Ji'a itti aanuttis liqeffachuuf deebi'anii dhufu.

Gilgala 5

Bu'uura dubbisa armaan oliitiin gaaffilee kanneen deebisaa.

1. Fiqirtee fi Akililuun humna isaaniitii olittii jiraachuu barbaaduun isaanii miidhaan isaan irra geessise maali?
2. Namoonni akka Fiqirtee fi Akililuu naannoo keessan humnaa oli kan jiraatan yoo jiru ta'e maal gootu?

A. Akka Humna Ofiin Jiraachuu

Namni gita humna isaan jiraatu baasii barbaachisaa hin taane waan hin baasneef, gara fuula duraatti maallaqaa fi horata jireenya isaaniitiif fayyadu qusachuu danda'a. Kana gochuu isaatiin ofii isaas, naannoo isaas ta'ee biyyi isaa akka fayyadamu gumaacha godha. Gama biraatiin namoonni gita humna isaaniitiin hin jiraanne idaa keessa galuu fi gatii keessa galan keessaa ba'uun kan itti ulfaatuudha.

Gita humna ofii wallaaluun haalawwan baay'een ibsamuu danda'a. Fakkeenyaaf liqeffatanii meeshaalee humna isaanii olii ykn wantoota yerootti barbaachisoo hin ta'in bituu, galii argamu caalaa fedhiwwan baasiif nama saaxilan keessummeessuu, kan namoonni biroon bitan ykn raawwatan

anis eenyu gadi jechuun haala wal-fakkaatuun raawwachuun yaaluun eeramuu danda'u. Kun barsiifata gadhee ta'uu irraan kan ka'e balaa olaanaa ta'eni geessisa. Boqonnaa sammuu dhabuun isa tokko. Hanga gita humna ofii jiraachuu dhiisuun, miirri gadi aantummaa akka namatti dhaga'amu taasisa. Waan barbaadan guuttachuuf maallaqa hin qopheeffatin nama irraa liqeffachuu fida. Rakkoo kanatti akka hin galleef galii ofiitiin of daangessanii jiraachuun abshaalummaadha.

B. Faayidaa Karoorri Qabu

- **Jireenya ofii karoraan geggeessuun faayidaa inni qabu tarr-eessaa.**

Mudannoo Tewodiroos

Tewodiroos maatii isaa irraa haala ittifayyadama maallaqaa ilaalchisee muuxannoo homaa hin arganne. Kolleejji leenii barsiisotaa irraa eebbifamee akkuma ba'een miindaa isaa jalqabaa akkamitti akka ittifayyadamuu qabu yommuu yaadu, guyyoota lamaa ol ittifudhatee ture. Hiriyyoota eebba isaa irratti argamuun gammachuu ittindhaga'ame ibsuun kennaa kennaniif afeeruu fi uffata hojii biirootiif ta'uu malu bituuf yaade. Miindaan isaa garuu isa hin geenye. Yeroo tokkotti yaadawwan walirra tuulamanii itti dhufan altokkotti raawwachuun akka irra jiru ni amana. Miindaan ji'a itti aanuu walakkaan idaa kanfalame. Hafteen isaa immoo hanga miindaa ji'a itti aanuutti akka hingeenye hubate.

Tewodiroos waggaa isaatti hojjetee miindaa argachaa osoo jiruu waa'ee rakkinaa haasawuu jalqabe. Maatii isaa dhimma baay'ee barbaachisaa ta'e irratti gargaaruu haaturuutii waan isayyuu hanqateef aaruu baay'ise. Gidduutti hiriyaa gaarii jireenya isaa karooraan geggeessatu tokko argate. Tewodiroos fayyaalessa waan ta'eef, tooftaa jireenya isaa hiriyaa kanaaf ibse. Hiriyaan isaas tooftaa ittifayyadama maallaqaa kan ofii isaa itti hime. Tooftichis namni kamiyyuu maallaqa argatu akkamitti akka ittifayyadamuu danda'u kan agarsiisuudha.

T.Lakk	Mataduree baasii	Hanga baasii dhibbantaan
1	Baasii manaaf	Dhibbantaa shantama
2	Baasii dhimma hawaasummaaf	Dhibbantaa torba
3	Uffataaf	Dhibbantaa kudha lama
4	Geejjibaaf	Dhibbantaa kudha torba
5	Tajaajila fayyaaf	Dhibbantaa sagal
6	Qusannaaf	Dhibbantaa kudhan
7	Bashannanaaf	Dhibbantaa lama
8	Barumsa fooyyeffachuuf	Dhibbantaa shan

Gilgaala 6

Gabatee kana bu'uura godhachuun gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Lakkoofsa 1 hanga 8tti kan tarreeffaman keessaa baasiiwwan sirna qabeessa ta'ee fi hin taane yoo jiraatan agarsiisaa. Akkasumas baasiiwwan fooyya'uu qaban fooyyessaa.

2. Miindaan Tewodiroos qarshii dhibba sadii fi shantama. Bu'uura armaan oliitiin hanga baasii isaa qoqqooduun agarsiisuu yaalaa.
3. Miseensa maatii itti dhiyaattanii tokko gaafachuun tooftaan qusannaa isaanii akkam akka ta'e haasofsiisaa. Sana booda haala tilmaama baasii Tewodiroos waliin galii isaanii qoqqoodaati agarsiisaa. Tooftichi namicha haasofsiistan sanaaf ni mijata moo hin mijatu? Maaliif?

Karoorri jireenya gara fuula duraatiin gocha raawwatamu dursanii karoor-suu, humnaan, beekumsaa fi yeroon galiwwan barbaachisan dursa murt-eessuudha. Sadarkaa kamittuu karoorri jireenya dhala namaatiif murt-eessaadha. Karoorri sadarkaa dhuunfaattis ta'ee sadarkaa biyyaatti daandii guddina biyya tokkoo kan hordofamuu qabuudha.

Gilgaala 7

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Sadarkaa mootummaatti walga'iiwwan ykn murtiiwwan karoorra irratti geggeeffaman jiraachuu isaanii dhageessanii beektuu?
2. Karoorawwan kunniin maal maal irratti kan xiyyeeffataniidha?

C. Karooraa fi Qixa Humna Ofittiin Geggeeffamuun Faayidaa Inni Guddina Biyyaatiif Qabu

- **Guddinni namoota dhuunfaa guddina biyyaawaliin attamitti walqabachuu akka danda'u ibsaa.**

”Ijoolleen Carraa Isheen Guddatti”
 Obbo Badiruun, Aadde Shamsiyyaa haadha manaa sadaffaa fuudhanii waggaa isaaniitti mucaa saddeettaffaa dhalatu eegaa jiru. Qophii isaanii kanaaf immoo ollaan isaanii Obbo Hayila Iyyasuusii fi Aadde Askaalaan gargaaraa jiru. Yeroo Obbo Badiruun haadha manaa jalqabaa Aadde Nuuriyaa fuudhan, Obbo Hayila Iyyasuus gaa’ela raawwatanii ji’a sadaffaa ture. Har’a lamaanuu warra ijoollee hedduuti.

Obbo Hayila Iyyasuus lafa xinnoo qaban qotachaa ijoolleen isaan guddisan carraa barumsaa hin arganne. Obbo Badiruun haadholii manaa lamaan irraa ijoolleen saddeet qaban keessaa ijoolleen afur sababa daldalaa fi hojii humnaatiif gara naannoo garaagaraatti deemaniiru.

Maatiiwwan lamaanuu kan walfakkeessu wantoota hedduu qabu. Lamaanuu “Ijoolleen qabeenya,” yaada jedhutti amanu. Yaada ”Ijoollee baay’isanii horuun miidhaadha,” jedhu ilaalcha seexanaati jedhanii yaadu. Walirraa fageessanii da’uun fayyummaa haadhaafis ta’e guddina daa’ima sanaaf gaarii ta’uu isaa yaadaniin hin beekan. Miidhaa gaa’elli umrii malee geessisu, faayidaa karooraan da’uu fi kkf yaadni jedhu hin galuuf. Baasii maabaraaf, yaalaa fi nyaataaf barbaachisu dursee akka ittiyaadamuu qabu hin hubanne.

Ijoollee dhalatanis ta’ee kan gara fuuladura dhalatan carraan akka isaan jiraachiftutti yaadu.

Torban kana faayidaa karoora maatii barsiisuuf gara naannawa isaaniitti kan bobba’an ogeessoni fayyaa maatiiwwan lamaan biratti fudhatama hin arganne. Warri lamaanuu barumsi kun ijoollee isaanii gaa’elaaf ga’anii fi gaa’eelaaf hin geenye biratti akka dhaaga’amu hin barbaadan.

Gilgaala 8

Bu’uura dubbisa armaan oliitiin gaa-ffilee armaan gadii deebisaa.

1. Maatiiwwan lamaan kan walfakkeessu maali?
2. Walirraa fageessanii da’uun fooyya’insa jireenya maatiif faayidaa inni kennu maal maali?

Ijoollonni kan guddatan carraadhaan osoo hin taane hanga galii maatiiwwanii fi ga’umsa guddisa isaaniitiini. Biyya keenyatti dubartiin takka giddu galeessaan hanga ijoollee shanii fi jahaatti da’uun kan barsiifameedha. Ijoollee torba da’uun immoo guutummaatti barumsaa fi tajaajila biroo akka argatan hin dandeessisu.

Lakkoofsi du’a haadholii dabaluu, jireenya daandii irraa fi haalawwan kanaaf geessisan karoora maatiitti fayyadamuu dhabuu irraa kan madduudha. Karoora maatiitti fayyadamuu dhabuun baay’ina ummataa olaanaa ta’e uuma. Baay’inni ummataa immoo

qabeenyi uumamaa walhin simne faayidaa irra akka ooluu fi dhaloonni dhufu akka rakkoo irra bu'u taasisa.

Gilgaala 9

Gaaffilee kanneen hojjedhaa.

Naannoo keessanitti baay'ina maatii waliin kan walqabateen rakkoon kan jiraatu/ jiraattu nama tokko barbaachisuun haasofsiisuun seenaa isaa/ishee barreeffamaan dhiyeessaa. Barreeffama keessatti kan eertan muu-xannoo seenaa isaa/ishee barnoota namoota birooof kennamu agarsiisaa.

© MOE, FDR Ethiopia
Not to be republished

Cuunfaa Boqonnichaa

Aadaan qusannaa guddachuun badha-adhummaa dhuunfaafis ta'ee hawaas-aatiif barbaachisaadha. Sadarkaa biyyaatti faayidaa gabbachuu aadaa qusannaa yoo fudhanne, ummattoonni tajaajila barnootaa fi yaalaa amansiisaa akka argatan dandeessisa. Qabeenyaa uumamaa kunuunsuun aadaa qusannaa waliin walqabata. Kana gochuun dhaloota fuula duraaf yaaduudha. Bosona lalisuuf waggoota dheeraa fudhatu mancaasuun, biyyeen akka dhiqamuuf saaxiluu fi kkf gochaawwan uumu. Gochaawwan kunniin hiyyummaa kan geessisaniidha.

Sadarkaa nama dhuunfaatti immoo haalli qabannaa maallaqaa fi itti-fayyadama qabeenyaa jireenyaaf wabii kennu. Kunis kan fayyadu of danda'uuf, hojii investmentii ykn misoomaa fi hirmaannaa hawaasaa gabbisuufi. Kanas kan gargaaran yaadbu'uuraaleen qusannaa jiru. Fakeenyaaf baasiin akka galii hin caalle gochuu fi mudannoowwan hin eeganneef maallaqaa kaa'uun isaan muraasa.

Aadaa qusannaa guddisuuf tooftaalee garaagaraatu jiru. Maatii horachuuf

karoorsoo, faayidaa yeroo hubachuu fi kabaajuu, hamma gita humna ofii jiraachuu beekuu fa'a. Kanumaan walqabatee beekamuu kan qabu aadaan qusannaa akka hin dagaagne haalawwan taasisan jiraachuu isaanii qayyabachuudha. Isaan kunniinis qusannaa kan faallessu barsiifata miidhaa qabanii fi boodatti hafa ta'aniidha. Fakkeenaaf qisaasummaan qabeenyaa, maallaqaa fi qabeenya uumamaa seeraan ala fayyadamuu, barbadeessuu jechuu yoo ta'u kanaafis kan kakaasan barsiifanni boodatti hafa immoo tooftaa jireenyaa fi ilaalcha haaraa fudhachuuf qophaa'oo ta'uu hafuu, argannoo saayinsaawaa fudhachuu dhabuu, barumsa dhabuu, hubannoo dhabuu fa'a. Hanqinoota kanneen immoo barsiisuudhaan jijjiiruun ni danda'ama.

Qabeenyaan, maallaqas ta'ee qabeenyi uumamaa qabnu karooraan geggeffamaa, ittifayyadamuu qabna. Karorri hamma gita humna ofii jiraachuuf dandeessisa. Karooraa fi hamma gita humnaa jiraachuun immoo jireenya biyyaa fi lammiileetiif wabiidha.

JECHOOTA FURTUU

Buufata: Walaloo sarara tokkoo

Jechama : Haala dubbii

Dhaabilee bu'uura misoomaa: Kan akka geejjibaa fi bilibila kkf tooftaa walquunnamtii, madda humnaa kan ta'e elektiriikii diriirsuus ni dabalata.

Investimentii: Maallaqa oomisha dhaabbataa ykn hojii tajaajilaa irra oolchuu.

Qabeenya qabatamaa: Gosoota qabeenyaa muldhatoo fknf mana, konkolaataa, meeshaalee qonnaa, industirii, warshaa fi kkf.

Qabeenya afuuraa: Akka qabeenyaa qabatamoo kan hin muldhanne ta'ee falaasama naamusaa namni tokko qabu beekumsa, aadaa, muziiqaa, amantii fi kkf.

Afdaarii: Sirna amantii aadawaa, muka guddaa jalatti waggaa waggaaan geggeeffamudha.

Muldhata: Gara fuula duraatti kan dhufu ykn haala mudachuu danda'u dursanii akeekuu, kaayyoo fi galma dursanii baasuu.

Liqii: Yeroo murtaa'e keessatti gatii isaa kanfaluuf meeshaa ykn mi'a daldaaltoota irraa fudhachuu.

© MOE, FDK Ethiopia
Not to be reproduced

Gaaffilee Keessa Deebii

I. Himoota armaan gadii dubbisuun sirrii kan ta'e "Dhugaa", sirrii kan hin taane immoo" Soba" jechuun deebisaa.

1. Namni tokko aadaa qusaannaa yoo qabaates yoo dhabes kan fayyadamus ta'ee kan Miidhamu matuma isaati.
2. Namni tokko karaa kamiiniyyuu dureessa ta'uun akka danda'amu yoo amane, maalummaan aadaa qusannaa galeeraaf jechuudha.
3. Qabeenyi umamaa yeroo yerootti kan of haaromsuu fi akka meeshaalee dhumataa faayidaa irra oolee kan hin dhumneedha.
4. Bu'aa yeroo gabaabaatti muldhatuu fi yeroo dheeraa booda argamuuf baajeta qabnu walqixa hirree fayyadamuun ni qabna.
5. Tooftaa jireenya gaarii jechuun tooftaan galii fi baasii walmadaalee yoo jiraateedha.

II. Yaadarimeewwan qusannaa roga "A" jalatti tarreeffaman filachuun kan roga "B" jala jiran waliin walitti firoomsaa.

A

1. Qabeenya uumamaa
2. Karoora maatii
3. Yaada boodatti hafa
4. Qisaasummaa
5. Waldaa qusannaa fi liqii

B

- A. Albuudawwan
- B. Karoora
- C. Ofittummaa
- D. Hamma humna ofii jiraachuu
- E. Duuti koo har'a galgala, garbuun kan gahu ji'a masqalaa
- F. Fedhii daanga dhabeessa keessummeessuu

III. Bakkeewwan duwwaa armaan gadii jecha ykn gaalee sirrii ta'aniin guutaa.

1. Qabeenya akaakuunis ta'e callaan qabnu balleessuun _____ jedhama.
2. Aadaan qusannaa sadarkaa dhuunfaatis ta'ee biyyaatti jabeessuun tooftaawwanii fi muuxannowwan baramuu qaban keessaa _____ fi _____ eeruun ni danda'ama.

IV. Gaaffilee itti aananii dhiyaataniif filannoowan kennaman keessaa deebiiwan sirrii ta'an filadhaa.

1. Haalawwan guddina biyya tokkoo fiduu danda'an.
 - A. Ummanni barsiifata boodatti hafaa irraa hiikamuu.
 - B. Karoora yeroo dheeraa
 - C. Karoora yeroo gabaabaa
 - D. Hunduu deebii ta'u
2. "Dhaloota egereef yaaduu" jechuun kanneen armaan gadii keessaa yaadni tokko wal hin simu.
 - A. Aadaa qusannaa gabbisanii dabarsuu
 - B. Dhaloota barnootaa fi beekumsaa gonfate qaruu jechuudha.
 - C. Qabeenyaa umamaa daguuganii fayyadamuu dhiisuu
 - D. Eegumsaa fi kunuunsa naannoo gochuu hin ilaallatu.
3. Kanneen keessaa tokko gocha qisaasummaaf geessisuudha.
 - A. Manneen fiilmii babaldhisuu
 - B. Ganda baadiyyaa keessatti raabsaa booba'aa dhaabuuf investmentii taasisuu
 - C. Lammiilee hundaaf carraa barnootaa uumuu
 - D. Qusannaa maatii baruu
4. Of danda'uu jechuun
 - A. Namarraa adda ba'uu jechuudha.
 - B. Kanneen biroon akka of danda'an deggarsa gochuu.
 - C. Hirkattummaa irraa hiikamuu jechuudha
 - D. Hunda "A" malee

V . Gaaffilee armaan gadiif deebii gaggabaabaa kennaa.

1. Seenaawwan barbaachisummaa aadaa qusannaa guddisuuf fakkeenya ta'an itti dabaluu ibsaa.
2. Ilaalchawwan boodatti hafaa gabbachuu dhabuun aadaa qusannaa irratti dhiibbaa kallattii qabu. Kanas haala qabatamaa naannoo keessan irraa ka'uun waan beektan ibsaa.